

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

УДК 323.14(=861)(497.13)''1939/1945''

Сања Савић

Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву

ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ СРБА У НЕЗАВИСНОЈ ДРЖАВИ ХРВАТСКОЈ

Аутор се у раду бави питањем односа усташких власти према Србима који су живели на територији Независне Државе Хрватске. Тај однос се може посматрати са два аспекта. Први се тиче биолошког опстанка Срба на територији Независне Државе Хрватске и он се очитује у њиховом масовном убијању и протеривању. Други аспект има верски карактер и односи се на питање покрштавања Срба. На основу таквог поступања усташког режима, чији циљ је био стварање етнички и верски чисте хрватске католичке државе, дошли смо до закључка о изузетно тешком положају у коме су били, не само Срби, него и Јевреји и Роми. У раду, аутор се користио правно-историјским методом.

Кључне речи: Независна Држава Хрватска; Законске одредбе; Усташе; Католичење.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Вишевековни хрватски сан о стварању самосталне државе¹ реализован је уз помоћ Немачке, непосредно након бомбардовања Југославије, 6. априла 1941. године. Наиме, стварање Независне Државе Хрватске (у даљем тексту НДХ) Хитлер је наговестио у Директиви (бр. 25) упућеној Врховној команди оружаних снага, од 27. марта 1941. године: „Политичким обећањима у корист Хрват-

Асс. Сања Савић, *sanja.savic@live.com*

¹ Хрватска је рано изгубила самосталност, и од 1102. године је била у саставу Угарске, а од 1527. године у саставу Аустрије. Упркос томе, хрватски политичари су се трудили да докажу како никада није дошло до дисконтинуитета у погледу хрватске државности. – В. Крестић, *Срби и Хрвати – узроци сукоба*, Чачак 1997, 13.

ске биће поштрена унутрашња затегнутост у Југославији.² Такође, речено је и „(...) да се у сваком погледу изађе у сусрет хрватским тежњама за самосталношћу и да се Хрвати третирају као пријатељи Осовине.“³ Како се и очекивало, хрватска подршка није изостала. Немачке трупе су приликом уласка у Загреб, 10. априла 1941. године, дочекане онако како се иначе дочекују ослободиоци, са радошћу и весељем.⁴ Тог дана, Славко Кватерник је и прогласио стварање НДХ: „Хрватски народе! Божја Провидност и воља нашег савезника те мукотрпна вишестолетна борба хрватског народа и велика пожртвовност нашег Поглавника дра Анте Павелића, те усташког покрета у земљи и иностранству, одредили су да данас пред дан ускрснућа Божјег Сина ускрсне и наша Независна Хрватска Држава.“⁵ Подршку новонасталој државној творевини, изразио је и Влатко Мачек, позивајући хрватски народ на покорност новој власти, а присталице ХСС-а на сарању са владом.⁶

Од тренутка проглашења НДХ, усташке власти су почеле да доносе одређене нормативне акте, путем којих су настојале да уреди питања која су за њих била од највећег значаја. У складу с тим, већ 10. априла, донет је закон који је обавезивао све запослене у „државној служби, у служби самоуправе и свих установа јавног поретка“ на полагање заклетве верности у року од три дана од његовог проглашења. Санкција за оне који би одбили да то учине била је губитак службе.⁷ Неколико дана касније, донета је и За-

² N. Živković, P. Kačavenda, *Srbi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (izabrana dokumenta)*, Beograd 1998, 9.

³ *Ibid.*

⁴ „Дочекајте свагдје и свагда храбре војнике наших пријатеља и заштитника с весељем, с одушевљењем, поштовањем и с братском љубављу. Окитите куће хрватским тробојницама и знаковима пријатељских народа и војске. Ови војници знаду, да пролазе кроз пријатељске земље, но нека се и на лицу мјеста освједоче, да су их Хрвати у хрватским земљама примили онако братски и с љубављу, како то учинити знаду само честита, захвална и вјерна срца хрватског народа. С њима долазе у твоју средину, хрватски народе, с пушком у руци, храбро се борећи и твоји синови, долази и хрватска усташка војска.“ – Одломак из говора А. Павелића. Наведено према: Г. Р. Дакина, *Буди католик или умри – геноцид над Србима у НДХ*, Београд 1995, 46.

⁵ *Narodne novine*, br. 1, 11. travanj 1941. god. Подаци из Народних новина се наводе према: N. Živković, P. Kačavenda.

⁶ V. Novak, *Magnum crimen*, Zagreb 1948, 541; Д. Јанковић, М. Мирковић, *Државноправна историја Југославије*, Београд 1997, 390; М. Павловић, *Српска правна историја*, Крагујевац 2005, 793.

⁷ *Narodne novine*, br. 1, 11. travanj 1941. god.

конска одредба за одбрану народа и државе, којом је било предвиђено следеће: „Тко било на који начин повриједи или је повриједио част и животне интересе хрватског народа, или било на који начин угрози опстанак Независне Државе Хрватске или државне власти, па макар дјело и остало само у покушају, чини се кривцем злочинства велеиздаје.“ У оваквом случају, судило се по хитном поступку, а за осуђене је биле предвиђена смртна казна.⁸

Према Законској одредби о допуни законске одредбе за одбрану народа и државе, од 8. маја 1941. године, предвиђено је да се смртна казна извршава стрељањем.⁹ Оно што је занимљиво, јесте чињеница да нигде није дефинисано шта се подразумева под појмом „част и животни интереси хрватског народа“, него је тумачење препуштено министру правосуђа. Ако се узме у обзир став који су усташке власти заузеле према тамошњим Србима, Јеврејима и Ромима, постојала је могућност да се било који њихов поступак или изјава протумачи као повреда части или животних интереса хрватског народа. Такође, на основу начина на који је формулисана наведена одредба може се закључити и то да је она имала ретроактивно дејство („повриједи, или је повриједио...“). Поред одредаба које су имале за циљ да предупреду сваки покушај угрожавања државности, постојање НДХ обележила је и политика расног законодавства.

2. ЗАКОНИ У СЛУЖБИ РАСИСТИЧКЕ ИДЕОЛОГИЈЕ

С обзиром на сарадњу са Немачком, не треба да чуди то што су усташке власти од својих нацистичких колега преузеле расистичку идеологију. Већ, 30. априла 1941. године, донете су Законска одредба о расној припадности и Законска одредба о заштити аријске крви и части хрватског народа.¹⁰ Првом одредбом је тачно дефинисано која лица се сматрају особама аријског порекла, а која Жидовима и Циганима: „Аријског поријетла је особа која потјече од предака који су припадници еуропске расне заједнице, или који потјечу од потомака те заједнице изван Еуропе.“ У случају постојања сумње о нечијем пореклу одлуку је доносило „расно политичко повјеренство“, формирано при Министарству унутрашњих послова. Питање које се у овом случају намеће само

⁸ *Narodne novine*, br. 4, 17. travanj 1941. god.

⁹ *Narodne novine*, br. 22, 8. svibanj 1941. god.

¹⁰ *Narodne novine*, br. 16, 30. travanj 1941. god.

по себи јесте: На основу чега се утврђивало нечије порекло уколико је постојала сумња о томе?

До одговора на ово питање, можемо доћи ако обратимо пажњу на назив самог органа који је о томе одлучивао. Наиме, реч је о политичкој подобности лица о чијем пореклу постоји сумња. У зависности од процене министарства да ли се ради о политички подобном или неподобном лицу, доносила се и одговарајућа одлука. Оно што је такође занимљиво и на шта треба обратити посебну пажњу, јесте тачка 6 наведене одредбе: „Особама, које су се прије 10. травња 1941. исказале заслужнима за Хрватски народ, напосе за његово ослобођење, као и њиховим брачним друговима, с којима су склопиле брак прије ступања на снагу ове законске одредбе и потомцима из таквог брака, уколико би се на те особе могла односити ова наредба, може поглавар државе изван прописа ове наредбе признати сва права, која припадају особама аријског поријетла.“ Из наведеног, несумњиво се може закључити да су у погледу уживања одређених права лица „аријског поријетла“ била у повољнијем положају од осталих.

Законском одредбом о заштити аријске крви и части хрватског народа забрањено је склапање брака између „Жидова и иних особа, које нису аријског поријетла с особама аријског поријетла“, а предвиђени су и случајеви у којима је била потребна посебна дозвола за склапање брака. Такву дозволу издавало је Министарство унутрашњих послова.

У § 291а законске одредбе о допуни кривичног законика од 27. јануара 1929. године, предвиђено је да ће они који закључе брак противно наведеној забрани или без потребне дозволе бити кажњени строгим затвором од најмање шест месеци и губитком држављанства.¹¹ У вези са овом законском одредбом, стоји и Наредба о забрани запослења женских особа у неаријским кућанствима: „Женске особе аријског поријетла испод 45 година старости не

¹¹ *Narodne novine*, br. 162, 25. listopad 1941. god. У образложењу ове законске одредбе, наведено је следеће: „Установљено је међутим, да Жидови и други неаријски припадници Независне Државе Хрватске на поштују и изигравају наведене законске прописе тако, да прелазећи на католички или исламски вјерозакон, под кринком католицизма или ислама склапају пред вјерским областима женидбе противно прописима тачке 1 и 2 законске одредбе о заштити аријске крви и части хрватског народа. Тиме, свјесно и некажњено кваре чистоћу аријске расе и каљају част хрватског народа. Како ни у споменутој законској одредби, ни у Казненом законнику, од 27. сјјечња 1929. год., за такве преступнике закона нису предвиђене казне, морао се Казнени законик допунити новом одредбом, а то је учињено додатком § 291а.“

могу бити запослене у кућанствима Жидова или иних особа не-аријског поријетла, ако у тим кућанствима пребивају мушке не-аријске особе старије од 14 или млађе од 65 година, или ако се такве особе у тим кућанствима дуже времена задржавају.¹² Онај ко би поступио противно овој наредби након 1. септембра 1941. године, кажњаван је затворском казном у трајању од три месеца до годину дана и глобом од 1.000 до 100.000 динара.

Већ, 4. јуна исте године, донета је и Законска одредба о заштити народне и аријске културе хрватског народа, као и Наредба о утврђивању расне припадности државних и самоуправних службеника и вршилаца слободних академских звања.¹³ Према овој наредби, сви службеници и вршиоци слободних академских звања били су обавезни да у року од 14. дана од њеног ступања на снагу, доставе изјаву о свом расном пореклу, као и о расном пореклу својих брачних другова. Они који би одбили да доставе такву изјаву, или би у изјави навели нетачне податке, кажњавани су затвором од најмање три месеца, службеници и губитком службе, а вршиоци слободних академских звања губитком права на вршење свог звања.

На основу свега наведеног, може се извести несумњив закључак о постојању расизма у НДХ. С једне стране, постојали су аријевци или припадници „више расе“, а с друге, сви они који су означавани као „нижа раса“ и „нечиста пасмина“. Првима су признавана сва права, а другима ускраћивана и најосновнија. Да су Срби и Јевреји сврставани у другу категорију показује и наредба коју је Иван Зовко издао 23. јуна 1941. године:

1. „Више од два Србина не смију уопће ићи заједно;
2. Жидови и Срби не смију уопће ићи заједно;
3. Послије осам сати навече Срби и Жидови морају бити у својим кућама;
4. Жидови и Срби при куповању у радњама морају чекати да Хрвати подмире своје потребе, па да онда купују;
5. Жидови ће куповати само у својим радњама;
6. Срби и Жидови не смију ићи на шеталиште, нити смију сједити на Тргу слободе;

¹² *Narodne novine*, br. 20, 6. svibanj 1941. god.

¹³ *Narodne novine*, br. 43, 4. lipanj 1941. god.; *Narodne novine*, br. 44, 5. lipanj 1941. god.

7. Срби и Жидови не смију плесати у јавним локалима.

Сваки прекршај казниће се на лицу мјеста, без изузетка.¹⁴

Уследио је и низ других наредаба. Једна од њих, била је и да православци морају на левој руци носити плаву траку са латиничним натписом „П“, као православци, док су Јевреји носили жуту траку. Затим, наредбом од 9. маја предвиђено је да се Срби и Јевреји морају иселити из северног дела Загреба. Усташке власти су 3. јуна наредиле да се затворе све православне основне школе, а већ 25. јуна исте године укинут је патријаршијски прирез од 10 одсто, који су плаћали православни.¹⁵ Колико далеко су власти НДХ ишле у својим бесмисленим иступима, показује и забрана официрима и подофицирима да станују код Срба и Јевреја.¹⁶

Законска одредба о забрани ћирилице донета је 25. априла 1941. године.¹⁷ Овом одредбом забрањена је употреба ћирилице на подручју НДХ, како у јавном, тако и у приватном животу. Забрањено је штампање књига ћирилицом, а сви јавни ћирилични натписи морали су бити скинути у року од три дана. Казна за непоштовање ове одредбе била је 10.000 динара и затвор до месец дана.

3. ГЕНОЦИДНА ПОЛИТИКА УСТАШКОГ РЕЖИМА

Након стварања НДХ, усташки функционери су својим изјавама јасно показали какав став ће заузети према Србима.¹⁸ У

¹⁴ Г. Р. Дакина, 36.

¹⁵ Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве од почетка XIX века до краја Другог светског рата*, Београд 1991, 616.

¹⁶ N. Živković, P. Kačavenda, 100.

¹⁷ *Narodne novine*, br. 11, 25. travanj 1941. god.

¹⁸ „Један дио Срба ћемо побити, други раселити, а остале ћемо превести у католичку вјеру и тако претопити у Хрвате.“ (Миле Будак) – В. Новак, 605.

„Нема више српске војске! Нема више Србије! Нама геца наших крвопија, нестало је циганске династије Карађорђевића, па и код нас – ускоро – друмови ће пожељет Србаља, ал Србаља више бити неће. Издао сам драстичне наредбе за њихово потпуно економско уништење, а слиједе нове за њихово потпуно истребљење. Не будите слаби ни спрам једнога. Држите увијек на уму да су то били наши гробари и уништавајте их гдје стигнете, а благослов нашег поглавника и мој, неће вам узмањкати. Сваки који се за њих буде заузимао, постаје самим тим непријатељ слободе... Срби нека се не надају ничему, и за њих је најбоље нека се иселе, нека их нестане из наших крајева.“ (Виктор Гутић) – В. Новак, 608.

својој геноцидној намери да створе етнички и верски чисту хрватску државу, усташке власти су прибеглавале разним методама.¹⁹ Свакако најгора, јесте она која је подразумевала биолошко истребљење Срба, Јевреја и Рома са територије НДХ. У вези с тим, већ 25. новембра 1941. године донета је Законска одредба о упућивању непоћудних и погибелјних особа на присилни боравак у сабирне и радне логоре.²⁰ У параграфу 1 ове одредбе, речено је следеће: „Непоћудне особе, које су погибелјне за јавни ред и сигурност, или које би могле угрозити мир и спокојност хрватскога народа или тековине ослободилачке борбе хрватског усташког покрета, могу се упутити на присилни боравак у сабирне и радне логоре.“

На овај начин, усташке власти су и формалноправно дале легитимитет својој политици етничког чишћења. Као „непоћудне особе погибелјне за јавни ред и сигурност“ у првом реду сматрани су Срби и Јевреји. То се јасно може видети и из налога „Равнатељства за јавни ред и сигурност“, у коме се каже следеће: „Када интерес јавне сигурности захтијева одстрањење непоћудних особа из њиховог боравишта имаде се све гркоисточњаке и жидове (и који су прешли на католичку вјеру послје 10. травња 1941.) слати у Госпић... Католике и Муслимане нема се слати у Госпић.“²¹

Поред логора у Госпићу, на територији НДХ формиран је и низ других: Јасеновац, Стара Градишка, Сајмиште, Јадовно, Керестинац, Даница итд. У свим логорима, на зверски и окрутан начин вршена су масовна убијања заточених. Средства којим су се

„Ове српске цигане послаћемо у Србију, једне жељезницом, а друге Савом без лађа. Непожељни елементи биће искорењени тако да ће им се затрти сваки траг... Ову српску гамад од 15. година, па навише, ми ћемо поубијати, а њихову дјецу смјестити у кластере и од њих ће бити добри католици.“ (Виктор Гутић) – Г. Р. Дакина, 54.

¹⁹ Генерална скупштина Уједињених нација усвојила је 9. септембра 1948. године Конвенцију о спречавању и кажњавању злочина геноцида. Народна скупштина ФНРЈ ратификовала је Конвенцију 21. јуна 1950. године. У чл. II Конвенције, предвиђено је следеће: „У овој Конвенцији под геноцидом се подразумева било које од ниже наведених дела, почињених у намери да се потпуно или делимично уништи као таква нека национална, етничка, расна или религиозна група: Убиство чланова групе; Тешка повреда физичког или менталног интегритета чланова групе; Намерно подвргавање групе таквим животним условима који треба да доведу до неког потпуног или делимичног физичког уништења; Мере усмерене ка спречавању рађања у оквиру групе; Принудно премештање деце из једне групе у другу.“

²⁰ *Narodne novine*, br. 188, 26. studeni 1941. god.

²¹ N. Živković, P. Kačavenda, 166.

том приликом користили била су различита: ватрено и хладно оружје, тровање гасом, ускраћивање хране и течности, гушење итд. За логор Јасеновац, сматра се да му по свирепости убијања заточеника нема равног у историји. Доказ за ту тврдњу налазимо и у закључку Земаљске комисије Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача од 15. новембра 1945, усвојеном поводом злочина у концентрационом логору Јасеновац: „Овако планско, окрутно мучење и убијање људи сигурно још историја није забиљежила.“²² Такође, постојали су и посебни логори за децу: Лобор, Сисак, Јастребарско, Горња Ријека итд.²³

У прилог тврдњи о геноцидној политици у НДХ, наводимо и одломак из записника са саслушања Хилмије Берберовића, учесника у покољу у глинској цркви: „(...) Сви су у затвору остајали неколико дана док се затвор не напуни и тада су убијани. Убијање је вршено на више начина. Некоје су затварали у православну цркву у Глини. У цркву је могло стати око 1000 људи. Тад је командир сатније одређивао 15 људи који имају да изврше клање... Ово клање у цркви десило се седам-осам пута, а ја сам учествовао три пута... Кад се заврши клање, долазили су камиони који су носили лешеве...“²⁴ Такође, познати су и случајеви када су сви становници српских села побијени. Тако, на пример, за село Пребиловци у Херцеговини М. Булајић наводи да је од око 1000

²² Г. Р. Дакина, 166.

²³ Записник Земаљске комисије за ратне злочине од 17. јула 1945. год., садржи и исказ Јосипе Марић о броју и стању деце која су доведена у логор Јастребарско: „Десетог септембра 1942. год., довели су чиновници тзв. Министарства удружбе НДХ 850 дјеце, коју су сакупили са Козаре и околних села те одвели у Стару Градишку, а из логора из Старе Градишке довели у Јастребарско. Ту су биле бараке, које су подигли талијански војници за своје настамбе. Први транспорт дјеце смјестили смо у те бараке, и то око 850 дјеце. Другим транспортом дошло је 750 дјеце, па како више није било мјеста у баракама у Јаски, одлучили смо ту дјецу смјестити у исто такве бараке у Реку крај Јаске. Кад су то усташе примијетили, одлучили су да поруше, па су доиста и порушили двије бараке само зато, да не смјестимо дјецу у такве бараке, него у шталске, гдје је била земља односно ђубре... Дјеца из Старе Градишке су дошла у очајном стању, тако да су изгледали као живи костури... Кад је транспорт дјеце стигао у Јаску, часне сестре су имале у тамошњем дјечјем дому доста постељине и веша за дјецу, али већ од почетка показивале су отворену мржњу према тој дјечи и нису хтјеле да даду ни постељине, ни веш за ту дјецу, ни сапун, а ни остале ствари. Оне су отворено наглашавале, да су то српска дјеца, па како су та дјеца често умирала, унаточ тога што су знале, да су то дјеца православне вјере, мучиле су их дуготрајним испитивањем, да кажу које су вјере, те име и презиме...“ – N. Živković, P. Kačavenda, 268–269.

²⁴ *Ibid*, 184–185.

становника убијено од 700 до 800.²⁵ Након што је село опустошено, усташе су га назвале „Ново Село“ и почеле насељавати хрватским и муслиманским становништвом.

Оваква политика је довела до знатног смањења броја српског становништва. У извештају немачког официра Артура Хефнера о политичком положају у хрватској држави, наведено је следеће: „Усташки режим је већ у почетку учинио неопростиву грешку што је прешао преко чињенице да је хрватска држава у садашњим границама састављена из више националности, у којој Хрвати представљају једва 50 %, а Срби 30,5 % становништва. Ту чињеницу, нису могли да измене ни покушаји, који немају никаквог основа, да се муслимани, који представљају 12% становништва, прогласе Хрватима. Веровање да се хрватска национална држава може створити силом је заблуда... Резултати нереалне политике усташког режима су поражавајући. Говори се, да је као жртва усташких разуларених инстинката пало већ око 200.000 Срба.“²⁶ Према неким подацима, у НДХ је живело 1.900.000 Срба, а у логорима и јамама животе је изгубило између 660.000 и 700.000.²⁷

4. УЛОГА КАТОЛИЧКОГ КЛЕРА У НДХ

Од самог проглашења НДХ, католички клер је отворено подржавао усташку власт и њену идеологију.²⁸ Та подршка се изражавала на два начина:

1. Католичењем православног становништва,
2. Позивањем на вршење злочина и учешће у њима.

²⁵ „Само 6. августа 1941. год., преко 400 жена и дјецe из Пребиловаца усташе су полуживе бациле у јаму Шурманци.“ – М. Булајић, *Усташки злочин геноцида и суђење Андрији Артуковићу*, Београд 1989, 40.

²⁶ N. Živković, P. Kačavenda, 200.

²⁷ Љ. Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Нови Сад 2004, 470.

²⁸ Независна Држава Хрватска је уживала и подршку Ватикана. Упркос томе што су усташке власти вршиле монструозне злочине над Србима, Јеврејима и Ромима, поглавар Католичке цркве папа Пије XII је 18. маја 1941. године примио Анту Павелића. Иако је папа инсистирао на томе да је Павелића примио као приватно лице, а не као шефа државе, овај пријем је наишао на осуду од стране светских сила. Исте године, папа је послао опата Рамира Марконеа у Загреб као свог представника, што је по многим значило да Ватикан *de facto* признаје НДХ. – D. R. Živojinović, *Vatikan, Katolička crkva i jugoslovenska vlast 1941–1958*, Beograd 2007, 33–36.

Већ, 3. маја 1941. године, донета је Законска одредба о прелазу с једне вјере на другу.²⁹ Такође, једном законском одредбом укинута је примена Јулијанског календара на подручју НДХ, а предвиђено је да ће се од тада све светковине прослављати по Грегоријанском календару.³⁰ Министар правосуђа и богоштовља Мирко Пук издао је 18. јула 1941. године наредбу којом се назив „српска-православна вјера“ замењује називом „грчко-источна вјера“, пошто претходни назив више није био у складу са новим државним уређењем. Циљ који се желео постићи оваквим мерама био је не само католичење православног становништва, него и денационализација Срба. То се јасно може закључити на основу дописа Главног тајништва Представништва владе НДХ од 13. јануара 1942. године, који је упућен Министарству унутрашњих послова, а преко њега свим подређеним властима. У том допису, наведено је следеће: „Саопћује се, да се грчко-источњаци (Срби), који су прешли у римокатоличку вјеру сматрају Хрватима; те се као такви имаду уписивати у службеном поступку. О предњем, обавијестите подручне уреде.“³¹

Како је свештенство Српске православне цркве представљало једну од највећих препрека католичењу православних, као жртва усташких злочина страдало је и много православних свештеника. Према извештају Светог архијерејског синода, у периоду од 1941. до 1947. године, на територији НДХ убијено је 219 православних свештеника, монаха и вероучитеља.³² Порушено је, спаљено, или претворено у католичке мноштво православних цркава и манастира. Такође, поједине цркве су затворене, а богослужење у њима забрањено.³³

Један од начина за „заваравање међународне јавности, а иначе за контролисање још преосталих, непокрштених Срба“,³⁴ било је и стварање тзв. „Хрватске православне цркве“. Први који је почео да говори о њеном оснивању био је Еуген Кватерник, оснивач Странке права у Хрватској. Анте Павелић је 3. априла 1942. године издао Законску одредбу о оснотку Хрватске православне цркве (у даљем тексту ХПЦ). Овом одредбом је предвиђена

²⁹ *Narodne novine*, br. 19, 5. svibanj 1941. god.

³⁰ N. Živković, P. Kačavenda, 101.

³¹ Г. Р. Дакина, 204.

³² N. Živković, P. Kačavenda, 20.

³³ *Ibid.*

³⁴ Д. Живојиновић, Д. Лучић, *Варварство у име Христово*, Београд 1988, 696–699.

аутокефалност ХПЦ, те да се њено устројство и делокруг уређују Уставом, који потврђује Поглавник. Устав ХПЦ потписао је Анте Павелић 5. јуна 1942, а за првог митрополита Загребачке митрополије именован је Григорије Иванович Максимов Гермоген.³⁵ Митрополит Гермоген је положио заклетву код Павелића 8. јуна исте године, обавезујући се да ће верно служити НДХ. Оснивање ХПЦ је требало да послужи „као нов облик денационализације Срба у НДХ“.³⁶ Свети Синод СПЦ прогласио је оснивање ове цркве неканонским 30. априла 1942. Такозвана Хрватска православна црква је постојала до 1946. године. Као што је хрватски историчар Иван Мужих закључио: „Павелић је, а то ни сам није нарочито тајио, свим средствима хтео да не буде Српства у НДХ. Доследно томе, ишао је за тим, да се искоријени Српска православна црква с територије хрватске државе.“³⁷

Поред католичења, познати су и случајеви у којима су католички свештеници, или директно учествовали у спровођењу злочина, или на то позивали окупљени народ. Наводимо пример католичког свећеника Мате Могуша, који је једном приликом изјавио следеће: „Досад смо за католичку вјеру радили молитвеником и крстом, а сад је дошло вријеме, да радимо пушком и револвером.“³⁸ Тако и фра Дионизије Јурчев говори: „У овој земљи не може више да живи нитко осим Хрвата, јер је ово земља Хрватска, а тко се неће покрстити, ми знадемо куд ћемо с њим. Ја сам у овим горе крајевима давао очистити од пилета све до старца, а, ако буде потреба, учинит ћу и овдје, јер данас није грехота убити ни мало дијете од седам година, а које смета нашем усташком поретку... Немојте мислити што сам ја у свећеничкој одори, али да

³⁵ „У истини је нова 'православна хрватска црква' – поверена једном руском избеглом митрополиту, Гермогену – била једва више него фасада, ако не проста и права пародија цркве. и њена висока јерархија и њен нижи клир проистичаху стварно углавном од пребега Српске православне цркве или су били избачени и рашчињени од њихове легалне јерархије. Кад се томе дода да је та „црква“ представљала једну клопку, јер је било очигледно да је режим задржао право да контролише својим средствима и оне Србе који су се опрли прекрштавању, не треба се онда чудити да је она имала мршав успех и практично је била без присташа.“ – С. Falconi, *Il silenzio di Pio XII*, Milano 1965. Sugar Editore. Наведено према: Л. М. Костић, *Сабрана дела (седми том – Хрватско варварство)*, Београд 2000, 712.

³⁶ С. Симић, *Прекрштавање Срба за време Другог светског рата*, Титоград 1958, 123.

³⁷ I. Mužić, *Pavelić i Stepinac*, Split 1991, 41.

³⁸ V. Novak, 610.

знате да ја када је потребно узмем стројницу у своје руке и таманим све до колијевке, све оно што је против усташке државе и власти.³⁹

Било је и оних који су отворено иступали против оваквог поступања усташких власти и католичког клера. Наводимо одломке из писма које је Хрват, др Гризигоно упутио Алојзију Степинцу: „Пишем Вам као човјек човјеку, као Хришћанин Хришћанину... Пуних десет мјесеци кољу се по Хрватској на најзвјерскији начин Срби и уништавају се милијарде њихових иметака, а црвенило стида и гњева облијева лице сваког поштеног Хрвата... Покољ три хиљаде Срба у глинској православној цркви и убијање на стотине Срба у олтару цркве у Кладуши. Све гвозденим чекићима у главу. Стоји без примјера у повијести...“⁴⁰

5. ЗАКЉУЧАК

Након настанка Независне Државе Хрватске, усташке власти су, у свом настојању да створе етнички и верски чисту државу, почеле да спроводе геноцидну политику над Србима, Јеврејима и Ромима. Као последица такве политике, број страдалих се рачуна у стотинама хиљада. Католичка црква и већи део клера прихватао је, подржавао и оправдавао поступке власти, а често и учествовао у њима. Прозелитски циљеви католичке цркве остваривани су под претњом физичког уништења, тако да су многи, тражећи спас, прихватили католичанство. Чињеница да тадашњи папа – Пије XII, није јавно осудио поступке црквених великодостојника у НДХ, значила је уједно и његову прећутну сагласност. Поред физичког и духовног уништења неистомишљеника, оно што је највише вређало људско достојанство била је расистичка идеологија, заоденута у форму законских одредаба. Подела становништва на припаднике „више“ и „ниже“ расе, имала је за последицу различит третман у погледу уживања одређених права. Они са „аријским“ пореклом уживали су привилегије и повластице, док су припадници „ниже“ расе били обесправљени.

Питање правног положаја Срба у Независној Држави Хрватској је дуго после Другог светског рата представљало табу тему. Последица тога, јесте и чињеница да се још увек мани-

³⁹ *Ibid.*, 627.

⁴⁰ Наведено према: Н. Војиновић, *Хиљадугодишњи геноцид Ватикана над православним народима*, Подгорица 1999, 449–453.

пулише питањем броја жртава клеро-усташке политике. Та политика мржње је и довела до тога да Срби постану, и до данас остану национална мањина у Хрватској. Усташке власти су Србима и православљу за кратко време успеле да учине оно што ни векови турске владавине на овим просторима нису. С разлогом се поставља питање зашто? Одакле и чему толика мржња према једном народу? Остаје нам да и даље трагамо за правим одговором на то питање, а на то нас обавезују бројне жртве усташког режима.

Рад представља само мали допринос у настојању да се то питање отргне од заборавља. Никада и нико не би требало да заборави шта се десило, не само Србима, него и Јеврејима и Ромима на територији НДХ током њеног постојања. О томе треба јавно говорити и писати. Не због тога да би се неко оптуживао, него да се тако нешто више никада и никоме не би догодило.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Булајић, Милан, *Усташки злочин геноцида и суђење Андрији Артуковићу*, Београд 1989;
2. Војиновић, Новица, *Хиљадугодишњи геноцид Ватикана над православним народима*, Подгорица 1999;
3. Дакина, Гојо Р, *Буди католик или умри – геноцид над Србима у НДХ*, Београд 1995;
4. Živojinović, Dragoljub R., *Vatikan, Katolička crkva i jugoslovenska vlast 1941–1958*, Београд 2007;
5. Живојиновић, Драгољуб, Лучић, Дејан, *Варварство у име Христово*, Београд 1988;
6. Živković, Nikola, Kačavenda, Petar, *Srbi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (izabrana dokumenta)*, Београд 1998;
7. Јанковић, Драгослав, Мирковић, Мирко, *Државноправна историја Југославије*, Београд 1997;
8. Костић, Лазо М., *Сабрана дела (седми том – Хрватско варварство)*, Београд 2000;
9. Кркљуш, Љубомирка, *Правна историја српског народа*, Нови Сад 2004;
10. Крестић, Василије, *Срби и Хрвати – узроци сукоба*, Чачак 1997;
11. Муџић, Иван, *Pavelić i Stepinac*, Split 1991;
12. Novak, Viktor, *Magnum crimen*, Zagreb 1948;
13. Павловић, Марко, *Српска правна историја*, Крагујевац 2005;
14. Симић, Сима, *Прекрштавање Срба за време Другог светског рата*, Титоград 1958;
15. Слијепчевић, Ђоко, *Историја Српске православне цркве од почетка XIX века до краја Другог светског рата*, Београд 1991.

Sanja Savić, LL.B.

Assistant, Faculty of Law
University of East Sarajevo

THE LEGAL POSITION OF SERBS IN THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA

Summary

After the creation of the Independent State of Croatia ustasha authorities, in their efforts to create ethnically and religiously pure state, began to implement a genocidal policy against the Serbs, Jews and Gypsies. As a result of such a policy the number of victims is counted in the hundreds of thousands. The Catholic Church and most of the clergy accepted, supported and justified the actions of government, and often participated in them.

The issue of the legitimate position of the Serbs in the Independent State of Croatia represented a taboo issue for a long time after the World War II. Its outcome is the fact that the number of the actual victims of clero-ustasha politics is still manipulated with. That politics of hatred has brought about such a situation that the Serbs have become and remained a minority in Croatia, until today. Ustasha government managed to perform onto the Serbs and the Orthodox religion, something that not even centuries of Turkish rule in this region had accomplished. The question is, why and where does such hatred towards one nation originate from? We are bound to search for an answer to that question by our ancestors, innocent victims. This paper is just one small effort to ensure that this issue does not remain forgotten. Nobody at any time must forget what had happened, not only to the Serbs, but to the Jews and the Gypsies as well, on the territory of the Independent State of Croatia during its existence. It should be publicly discussed and written about, not to accuse anybody, but to prevent anything similar from happening ever again.

Key words: *NDH; Legal provision; Ustasha; Compelling to convert to the Catholic religion.*